

Geliş Tarihi:26.03.2019 Kabul Tarihi:11.08.2019

Entry Date: 26.03.2019 Accepted: 11.08.2019

TÜRK DESTANLARINDA EZOTERİK İNİSİYASYON ARACI: UYKU¹

Esoteric Initiation Tool In Turkish Epics: Sleep

Ezgi ÖZGENÇ²

Özet

Uyku, bireyin aktif yaşamının özellikle biyolojik gereksiniminden dolayı kısa süreliğine durdurulmasıdır. Bunun yanında mitler, inançlar ve sözlü kültür bağlamında bakıldığında uyku bir sembol, ezoterik inisiyasyon aracı ve süreci, benlik ve hakikat arayışında bir vasıta. Şamanlardan âşıklara kadar gerek anlatıcılarda gerekse anlatı kahramanlarında erginlenme, eşikleri atlama, gizli bilgilere vakıf olma, grup aidiyeti kazanma gibi özellikler uykuyla doğrudan bağlantılıdır ve birçoğu uykunun sağladığı imkan sayesinde gerçekleşmektedir. Rüya uykunun bir parçası, uzantısı ve getirisidir. Rüya, uykudan bağımsız olarak çeşitli şekillerde görülebilen bir fenomen veya bulunma hâli olmakla birlikte destanlarda kahramanı rüyaya sevk eden yani içsel formun inşasını gerçekleştiren unsur uykudur. Uyku ve uyku mekânı rüya ile birleştiğinde destan kahramanı için bir inisiyatör vazifesi görmektedir. Uykuya yüklenen küçük ölüm gibi metaforlar ona doğrudan doğruya olumsuz bir nitelik yüklenmemektedir. Şamanların ölüp dirilme şeklindeki erginlenmeleri sembolik bir uykudur, âşıkların uyudukları sırada rüyada bade içmeleri, tasavvuf edebiyatındaki ruhsal uyanış tezahürü yakaza hali benzeri sembolik geçişler uykunun küçük ölüm niteliğine erginlenme noktasında bir anlam yükler. Bu çalışmada Türk destanlarında uyku ve uykuyla bağlantılı bir biçimde rüya ele alınmıştır. İlk olarak uyku ve rüyanın tanımı yapılmış, daha sonra bu iki unsurun ezoterik inisiyasyondaki yerine değinilmiştir. Ardından Türk destanlarında uykunun ve rüyanın erginlenme aşamalarındaki rolü örneklerle açıklanmıştır. Sonuç olarak uykunun Türk destanlarında ve Türk destan kahramanlarının erginlenmesindeki inisiyatör işlevi açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler : Uyku, Ezoterizm, İnisiyasyon, Rüya, Türk Destanları

Abstract

Sleep is the secession of the active life of the individual, and the long-term stopping of life. Besides, in the context of myths, beliefs and verbal culture, sleep is a symbol, esoteric initiation tool and process, and a tool in the search for self and truth. From shamans to lovers, both in narrators and narrative heroes, features, such as initiation, going through hoops, have a grasp of confidential knowledge, and sense of group belonging are all directly related to sleep, and many of these features are made possible, thanks to the opportunity provided by sleep. The dream is part of sleep, extension and return of sleep. While the dream is a phenomenon or presence that can be seen in various ways independently of sleep, the element that leads the hero to dream in the epics, that is the construction of the inner form, is sleep. When the sleep and sleep place combined with the dream, serves as an initiator for the hero of the epic. Metaphors, such as the little death that has been put to sleep, do not directly impose on it a negative attribute. The Shamans' initiation in the form of death and revival is a symbolic sleep. The lovers' drinking bade during the sleep in their dream, the manifestation of spiritual awakening in the

¹ Bu çalışma International Congress of Eurasian Social Sciences 2018'de sunulan bildirinin değiştirilmiş ve genişletilmiş halidir.

² Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans Öğrencisi
ezgisuoazgenc@gmail.com

mystic literature, and the similar symbolic transitions like yakaza, give a meaning in the point of reaching the small death quality of sleep. In this study, sleep in Turkish epics, and, in connection with sleep, the dreams are analyzed. First, the definition of sleep and dream is made, and then the place of these two elements in the esoteric initiation is mentioned. Afterwards, the role of sleep and dream in initiation stages in Turkish epics is explained by examples. As a result, the initiator function of sleep in the Turkish epics and in the initiation of Turkish epic heroes are explained.

Key Words : Sleep, Esoterism, Initiation, Dream, Turkish Epics

Giriş

Uyku ve onun getirisi rüya fizik ve fizikötesi dünyanın sonuçlanamamış bir olgusu olmakla birlikte ilkel insandan günümüze kadar insanlığın temel sorunsallarından biri olmuş bunun sonucu olarak ise uyku ve rüya pek çok disiplinin literatüründe kendine yer bulmuş her disiplin kendine özgü bir açıklama getirmeye çalışmıştır. Biz ise uyku ve rüyanın gerek sözlük gerek dini bağlamdaki açıklamalarından yola çıkarak ezoterik inisiyanyondaki aracılığına ve bunun destanlardaki iz düşümüne değineceğiz. Uyku Türkçe sözlüklerde; Dış uyaranlara karşı bilincin, bütünüyle veya bir bölümünün yittiği, tepki gücünün zayıfladığı ve her türlü etkinliğin büyük ölçüde azaldığı dinlenme durumu, doğada görülen sükunet durumu, gerçeği görememe, dış alemle ilişkilerin kesildiği, iç faaliyetlerin yavaşladığı uyuşukluk hali (Türkçe Sözlük, 2011: 2428) olarak rüya ise uyku sırasında görülen şey, düş (Doğan, 2011: 1448) olarak tanımlanmıştır.

İslami literatürde ise uyku kavramını ifade etmek üzere nevm ve bu kökten gelen menâm kelimeleri kullanılır. Kelime kökü itibariyle “hareketin dinmesi, durgunluk” anlamındadır. Uykunun gittikçe derinleşen ve birbirini izleyen evreleri vardır. Bunların her birine Arapça’ da ayrı bir ad verilmiştir (Çağrıncı, 2012: 244).

"Görmek" anlamındaki rü'yet kökünden türeyen rü'ya kelimesi uyku sırasında zihinde beliren görüntülerin bütünü (düş) ifade eder. Rüyaların rahmani olanına rü'ya-yı sadıka, salıha, hasene"; şeytani olanına "hulm" denilir (Çelebi, 2008: 306).

Rüya hem uykuda görülen hem de gösterilendir. Rüyayı uykusuz düşünmek mümkün olmamakla birlikte rüya, uyku ve şuur ile oluşur. Uyku bir şuursuzluk hali olmayıp şuurun farklı bir hâl üzerinde oluşumudur. Uykuda ve rüyada tezahür eden bu şuur hali, dünyevi hayatın kalıntıları yahut dünyevi hayattan arınan bilincin hakikate uyanışı şeklinde zuhur etmektedir. Hakikate uyanış olarak zuhur eden uyku İslamiyet ve öncesi inanç sistemlerinde içsel yolculuğun aracı olarak görülmüştür. Uyku gecenin, gece kaosun ve bilgisizliğin

işaretidir, uykuya yatma kozmosa ve bilgiye karanlıktan aydınlığa geçişin köprüsüdür. Çalışmamıza kaynaklık eden Ezoterik kelimesi iç veya deruni anlamlarına gelen Grekçe “esôteros” kelimesinden gelmektedir. Türkçe’ ye Fransızca’ dan yapılan tercüme yoluyla ithal edilen bu kelime, son dönem yazılarında içreklilik kelimesi ile karşılanmaktadır, oysa klasik Türkçe’ de yıllardan beri bu kelimenin karşılığı batındır. Ezoterik düşünce Antik dönemden beri felsefe ve dinler tarihi ile atbaşı gitmektedir. Ezoterik düşüncenin esası yeryüzünde görülen, olagelen her şey, her eylem ve her nesne aslında bir hakikatin bir gerçekliğin dışı vurumudur (Aykut, Çakmak, Bahar 2006). Bu gerçeklik ise Tanrı'nın tezahürü olsa gerektir fakat bunu algılamak için yanılgısal benlikten ötesi gerekmektedir. Yanılgısal benlikten sıyrılmanın yolu ise inisiyasyonlardan geçmektedir.

İnisiyasyon, Lantince’deki initium teriminden gelmekte ve başlangıç, başlama, giriş anlamlarını taşımaktadır. Kelime olarak giriş, “bir yapıda içeri geçilen yer” anlamında olup bir yerde geçiş kavramı ile eşanlamlı kullanılmaktadır. Geçiş kavramı ise “herhangi bir durumdaki değişim”i ifade etmektedir. Geniş anlamda geçiş, intikal kelimesinden hareketle, “bir yerden bir yere geçme”, “yer değiştirme” olgularını içerirken, dar anlamda “başka bir hüviyete bürünme, değişme” hatta “ebedi âleme göçme” ve “ölme” gibi manalarda da kullanılmaktadır (Ozan, 2011: 73-74).

Ezoterik öğretisi sisteminde bilgi adaya, tasavvuf ve âşık edebiyatındaki usta çırak ilişkisine benzer bir halde, yazılı olarak değil inisiyasyonla geleneğin aktarılması şeklinde mümkündür. Ezoterizmde bilgi açık değildir, zaman ile bağlantısı yoktur, kayda alınamaz alınsa dahi sembollerle işlenir, bu sebepten ötürü adayın bilgiye ulaşımı yaşayış halinde mümkündür. İnisiyasyon adayda yeni bir oluşu yani sembolik olarak yeniden doğuşu sağlarken, ona toplumsal benliğinden, Tanrısal benliğine ulaşmada aracılık eder. Ezoterik inisiyasyonda metinlerde de görmüş olduğumuz gibi aday toplumdaki uzaklaştırılır, bir sınama sürecine girer, bunun sonucunda statü değiştirir. Joseph Campbell'in kahramanın yolculuk şemasına benzerlik gösterdiği gibi ayrıldığı noktalar da mevcuttur (Campbell, 2013). Çünkü ezoterik inisiyasyonda kahraman/aday ezoterik bir bilgiyle statü değiştirirken kahramanın yolculuğunda bu koşul aranmaz. Mit bir bütünlük oluşturan paradigmanın sentagmatik değişikliği (metin, içtimaî enstitüler, ritüeller vs.) gerçekleştirmesidir. Mitoloji onu oluşturanların gizli, kutsal bilgisidir ki bu da şuurla gerçekleşen kodlarla açıklanabilir. Mitolojik şuur kozmik bilginin yalnız kodlanmış, şifrelenmiş, sembolik bir dile dökülmüş öyküsüdür. Bu sebeptendir ki mitolojik çağdaki gizli kozmik bilgi tek tanrılı dinler döneminde ezoterikler (mistikler, sufiler) tarafından kutsal kitaba aykırı olmayacak bir biçimde ve

boyutta yaşatılır (Bayat, 2007: 15). Bu bağlamda incelendiğinde destanlar, mitoloji kökenli ürünler olduğuna göre ezoterik kodları post mitolojik döneme taşıyan ürünlerdir diyebilmekteyiz. Destanlar kozmik bir bilgi ile örülüyse, destanlar ezoterik bir metin, kahramanlar inisiye adayları, uykuda edindikleri bilgiler sebebiyle de uykuları inisiyatör olma özelliği taşır. Dini pratiklerde, sözlü ve yazılı edebiyat ürünlerinde ve ezoterik inisiyasyonda görülen geçiş ritüelleri uykuyla doğrudan bağlantılıdır. Ritüellerde sembolik ölüm, kahraman ya da adayın yeniden doğuşu, eşik atlama, uyku ve rüya ile sağlanırken uykuda ruhun aşkın ben'e seyri, uyku öncesi ve mekanının bireyi rüyaya hazırlayışı, rüyada inisiyatik bilgiye vakıf olma getirisi sebebiyle inisiyatör görevi yüklenmiştir. İnsiyatik bilgi türü yazınsal bilincin getirisi sonucu ritüeller şeklinde kendini ifadede bulmuş, sözlü gelenek birikimi, yazıya ezoterik kodlarla işlenmiştir. Söz konusu durumun ritüelden yorum alanına geçiş, sözden yazıya kayış ve sembolik anlam dünyasının yorumun imgesel dünyasıyla hercümerç olmasının ezoterik anlamın inşası noktasında önemli bir unsur teşkil ettiği de değerlendirilmelidir (İlhan, 2017: 391-393).

Destanlarda Ezoterik İnisiyasyon Aracı Uyku

Alpamış destanında; Alpamış ile Berçin beşik kertmesi edilmiştir, babaları arasında yaşanan husumetten ötürü

Berçin ve ailesi kafir eline giderler. Berçin, Kalmaklar'ın kendisine talip olması nedeniyle sevgilisi Alpamış'a mektup yollar. Alpamış kız kardeşinin ısrarıyla yola koyulur. Alpamış yolculuğu esnasında yorulur ve ışık çıkan bir yerde akşamlamak ister. Burası ruhların mezarıdır. Mezardan çıkan bir kişi burada atına yer olduğunu, ancak kendisine yer olmadığını söyler. O sırada oradaki ruhlarla sohbet eden Şah-ı Merdan Pir, 'bu çocuk bizim müridimizdir, bugün sizlere misafir oldu. Gönlünü kırmayıp hoşça vakit geçirtin' diyerek gider (Yoldaşoğlu, 2000: 28-113).

Bu diyalog doğrudan ezoterik inisiyasyon ile bağlantılıdır. İnisiye olmamış bireyin topluluğa girme hakkı olmadığından mezardan çıkan kişi Alpamış'ın orada kalmasına izin vermez. Şah-ı Merdan Pir ise o bizim müridimizdir diyerek Alpamış'ın inisiye adayı olduğu mesajını vermiştir.

Ruhlar Alpamış'ı rahat ettirip sohbet etmeye başlarlar. Alpamış yorgun olduğu için sohbet ederken uykusu gelir, ruhlar rahat ettiremediklerinden uykusunun geldiğini söyleyerek ilm-i keramet ile Çılbrı Çölü'nden, Ayna Gölü'nden kadife çadırda uyuyup yattığı yerinden,

Berçin'in ruhunu alıp gelir. Alpamiş'ında ruhunu alarak ikisinin de ruhunu ortada bir yere koyarlar. Berçin'in ruhuna bir kâse şarap verirler. Berçin Alpamiş'ı görüp şarabı yalnız kendisinin içmesine razı olmayarak Alpamiş'a şarabı uzatıp konuşmaya başlarlar. Seher vaktinde ruhlar hem Berçin'in hem de Alpamiş'ın bedenlerine ruhlarını yerleştirirler. Uyandıklarında ise her ikisi de düş gördüklerini söylerler (Yoldaşoğlu, 2000: 113-117).

Alpamiş'in uyku mekânı ışık çıkan mezardır. Işık çıkan yer Heterodoks İslam 'da ezoterik sembol çereğa göndermedir. Çerağ ruhun aydınlanması ve uyanıklığının bir sembolüdür; Yaratıcı ve Yaratılış'ı imgeler. Mezar ve ışık bileşimi ise anne rahmine dönüşü yeniden doğuşu simgeler. Aşıklık geleneğinde pir aşık uyurken rüyasına girer ve hak, pir ve sevdiği aşkına bu badeler içilir, sonrasında pir aşığa sevdiğini yüzünü gösterir. Görüldüğü üzere Alpamiş ve Berçin'in uyku esnasında ruhlarının bir araya getirilerek şarap içirilmesi aşıklık geleneği izlerini taşımaktadır. Âşıklık geleneğinin kökeni ise şaman adayının inisiyasyon törenlerinde saklıdır. Nitekim Alpamiş yiğitlik üzerine koyulduğu arama çalışmasına Berçin'in ruhunu gördükten sonra âşık olarak devam ederek statü değiştirmiş simgesel bir yeniden doğuş yaşamıştır.

Alpamiş yoluna devam ederken dinlenmek üzere çobanların evinde uyur. Seher vaktinde Alpamiş çobanların evinde, ulaşmaya çalıştığı Berçin yâri kadife çadırında, Karacan Alp 'te Keşel mağrasında, doksan Kalmak'ın içinde bir düş görür. Üçünün düşü art arda olur. Alpamiş'a düşünde: Hekimbek (Alpamiş) girdi on dört yaşına, misafir oldu çobanların evine, o gece tam seher olduğunda, Allah'ın resulünü gördü düşünde. Mest uykuda yatıyordu bu pehlivan, Gafletten gözünü açtı İskender Gözüne göründü resûl peygamber. Berçin ise düşünde, kible tarafından bir ayın doğup geldiğini görür. Karacan'ın düşü açık olarak verilmemiştir, onun düşünüyü Alpamiş'ı gördüğünde söylediklerinden anlamaktayız: "Meğer Kırk ruh ile resul peygamber beni Müslüman yapıp, arkadaşımı düşümde gösterip, beni dost yaptı" (Yoldaşoğlu, 2000: 118-126).

Destanlarda kahraman genellikle yolculuğu esnasında çobanlardan yardım alır, eski Türk kültüründe çoban olarak kabul görmüştür. Fakat Alpamiş destanında uyku mekânları bunun ötesine işaret etmektedir. Alpamiş'ın çoban evinde uykusu sonucu Peygamberimizi rüyasında görmesi ve bu neticeyle gafletten gözünü açıp yolcuğunda yardım edileceği haberini vermiş olması ve Karaca'nın kırk ruh ve resul peygamber tarafından mağarada yattığı uykusunda Müslüman edilmesi peygamberimize ilk vahyin mağarada verilmesi açıkça hem kahramanın hem de kahramanı yardımcısının inisiye edildiğini göstermektedir. Destanda

her iki kahramanda uykuları sonrası tanışır birbirlerine yoldaş olurlar. Uyku mekânının önemini ortaya koyan diğer unsur ise Berçin'in rüyasıdır peygamber efendimizi ay sembolü ile görebilmiş doğrudan görmeye nail olamamıştır. Destanda, Cadı Sürhayil, Alpamış ve yiğitlerinden aldığı yardıma karşılık olarak onları konuk ettiği gecede şarap ve kırk kızların tesiriyle Alpamış ile yiğitlerinin gönlünü hoş eder. Şaraplarda uyku ilacı olduğundan vücudu ısınan beylerin birçoğu sarhoş olarak yatar. Sürhayil kırk yiğidi ve Alpamış'ı yakmak ister. Fakat Alpamış 'a doğumundan sonra Şahımerdan Piri el vurduğundan ona tesir etmez ve Alpamış'ı yapmış oldukları zindana hapsederler. Alpamış sarhoşluğu bitince gözünü açar ve kendisini zindanda bulur. "Kaderim buymuş" diyerek, Allah'a ağlar, olan bitenleri asla hatırlamaz. Alpamış zindanda 7 yıl yatar. Zindana atılma ve esir düşme Joseph Campbell 'in kahramanın yolculuğunda eşik atlama sınavına tekabül eder ayrıldığı nokta ise kahramanın zindana atılması üzerine edindiği tevekkül halidir. Zindan daha önce bahsettiğimiz üzere anne rahmini ve dolayısıyla yeniden doğuşu imgelemektedir. Kahramanın uyandığında olan bitenleri hatırlamaması, uyku mekanının zindan olup kahramanın doğduğu sınırların dışında yani gurbette olması ezoterik inisiyasonda bireyin bir önceki halini hatırlayamaması ve içsel yolculuk için kulübe, mahzen gibi toplumdan uzak yerlerde tecrit edilmesiyle birebir örtüşmekle birlikte kahramanın uykuda düşmana esir düşmesi nedeniyle gaflet gibi görünen bu epizotta aslında uykunun inisiyasyon aracı olduğunu görmekteyiz. Anlatının devamında Alpamış zindandan kurtularak kâfir yurdunu ele geçirir ve dönüş yolcuğu tamamlanınca babasının yerine yani tahta geçer.

Köroğlu destanının Türkmen varyantında; Hünkâr Sultan'ın gözlerini oyup tayla birlikte kovduğu Cığalı Beğ, tayı eve getirip büyütmeye başlar bu sırada vezirler Cığalı Beğ'in ortanca oğlu Mümin Beğ 'in idam edilmesini sağlarlar. Cığalı Beğ, torunu Ruşen ve gelini Gülendam ile birlikte kalmıştır ve tek ümidi torunu Ruşen'dir. Cığalı Beğ gördüğü zulüm ve işkence karşısında Hünkâr Sultan'ın şehrinden çıkıp Üçgümmez Dağı'na göçmeye karar verir. Torunu Ruşen ve gelini Gülendam' ıda alıp arkalarından gelen Hünkâr Sultan atlılarını atlatacak Üçgümmez dağına gelip, bir çardak kurup yerleşirler. Köroğlu bir gün atını kaybeder. Atını kaybeden Köroğlu dedesinin söyledikleri üzerine onu aramak için yola koyulur, ancak yorulup bir ağacın altında uykuya dalar. Ağacın altına toplanan erenler (kırk çiltanlar) "Şu oğlanı maksadına yetirasak "diyerek Kırk çiltanlar Köroğlu'nu uyumuş olduğu çınar ağacı altında bî huş edip, karnını yarıp içini, ciğerlerini, böbreklerini çıkarırlar. Sonra iç organları yıkayıp, temizlerler ve tekrar yerine koyarlar. Erenler temizlenmiş organları Köroğlu'nun içine koyduğu sırada içini nurla doldururlar. Köroğlu kutsal bir rite tabi tutularak

uyandıktan sonra artık yeni bir statüye geçmiş bulunur. Saz çalar, irticalen türküler söyler, yenilmez kahraman olur (Ekici, 2004: 140-170).

Evren tasarımında Dünya Ağacı merkez kabul edilmiş bu merkezietten ötürü gökyüzü ile yeryüzünü, yeryüzü ile yeraltını birleştiren kutsal bir köprü, kozmik düzen sağlayıcısıdır. Kozmik düzen süreklilik, süreklilik ise bir dairesel döngüyü gerektirir ki bu da ilksel olanın tekrarıdır. Bu bağlamda Dünya Ağacı olarak tasarlanan kayın, kavak çınar ağaçlarının yanında ritüellerin yapılması, kurbanların sunulması yaratılış sürecinin yeniden yaşanması ve başlangıcın tekrarı demektir.

Yine Türkmen varyantında; Cığalı Beğ oğlu ve Adı Beğ ve hamile gelininin ölümü dolayısıyla üzüntü içerisinde günlerini geçirirken bir gün uykuya dalar ve rüyasında “Kalk Cığalı Beğ senin bir oğlun oldu gelininin kabrine varda yokla gör” diye haber verirler. Cığalı Beğ gözünü açıp baksa etrafında hiç kimse yok. Tekrar başını yere vurup uykuya dalar. Fakat yine aynı rüyayı görür. Bunun üzerine sevinçle yerinden kalkıp dört bir yandan haber gözlemeye başlar. Destanın devamında Cığalı Beğ'in gelininin mezarda çocuğu doğurduğunu görürüz (Ekici, 2004: 143-144).

Şaman adayının ezoterik inisiyasyonda uykuya yatmadan evvel geçirdiği depresif sıkıntılı ruh hali kahramanın aile bireyinde görülmektedir. Bu durum içsel yolculuğun ilk aşaması olarak kabul edilirken uyku aracılığı ile kahramanın geçişi olağanüstü doğum motifi ile işlenmiştir. Kahraman manalar âleminde ölüp maddeler âleminde doğmuştur. Oğuz Kağan destanında; Oğuz Kağan dünyanın dört bir tarafına elçilerle mektup gönderip kendisine baş eğmelerini ister fakat Urum kağan baş eğmeyeceğini bildirir. Bunun üzerine Oğuz Kağan Urum Kağan'ın üzerine yürür. Kırk gün sonra Muz Dağ (Buz Dağ) denen dağın eteğine gelir. Burada çadırını kurdurup uyur. Ertesi gün, tan ağarırken, Oğuz Kağan'ın çadırına güneş gibi bir ışık girer. O ışıktan gök tüylü, gök yeleli, büyük bir erkek kurt çıkar. O kurt, Oğuz Kağan'a "Ey, Oğuz! Sen Urum üzerine yürümek istiyorsun, ben de senin önünde yürümek İstiyorum!" der. Bunun üzerine Oğuz Kağan çadırını toplattırıp ordusuyla beraber kurdun peşine düşerler. Kurdun yardımıyla birlikte birçok yeri savaşıarak alırlar (Ögel, 2014: 28-30).

"Gökyüzünde olan her şeyin yeryüzünde bir yansıması vardır ve aşağısı yukarıya, yukarısı aşağıya benzer" ezoterik anlayışının en belirgin olarak ortaya çıktığı konuların başında, Türkler' in çadırlarıyla, gökyüzünü ilişkilendirmeleri ve benzetmeleri gelir (Candan, 2008: 162). Bu anlayış neticesinde çadırın kurulumunu dünya modeline uygun tasarlamışlardır.

Samanyolu bu çadırın dikiş yerleridir ki gökte gözle görülmektedir. Yıldızlar bu çadırın dünyaya bakan pencereleri veya delikleridir ki, yer üzerine ışık bu pencerelerden süzülerek gelmektedir. Çadırın orta direği eski Türklerin Temir Kazık dedikleri Kutup yıldızıdır. Tıpkı çadırın orta direğine bağlanan köşeler gibi, evrenin merkezi olarak tasarlanan bu direğe Tanrı her biri birer yıldız olan atlarını bağlamıştır (Bayat, 2007: 283).

Çadırın kurulduğu mekân ise ayrı bir önem arz etmektedir. Dağ daima göğe ve dolayısıyla Gök Tanrıya yakın olması nedeniyle kutsal sayılmıştır. Bunun yanında Buz dağına ilişkin Abdülkadir İnan hocamızın araştırmalarında şamanlara kaç davul yapabileceğini duyurması, ağzına kar tanesi düşen kadının hamile kalması ve bunun Buz Han adlı Türk tanrısı ile ilişkili olması onun kutsiyetini ve yaratılışla ilişkisini destekler biçimdedir. Toparlamak gerekirse Oğuz Kağan'ın uyku mekanı ve uyku deneyimi yaratıcı ve yaratılış esaslı olmakla birlikte Oğuz Kağan'ın ezoterik inisiyasyonun son aşamasıdır.

Dede korkut destanının Kam Büre oğlu Bamsı Beyrek epizotunda; Bayburd Hisarı sultanına, Bay Biçen 'in ona vereceği kızı Banı Çiçek 'i Beyreğe verdiğini bu gece gerdeğe gireceklerini haber verir. Beyrek uykudayken otağa gelir, Nayibi kılıcı ile yaralayıp otuz dokuz yiğidi ile Beyrek ise Bayburt Hisarı'nda 16 yıl tutsak eder. Bu dönemde Bamsı Beyrek'in ölüm haberi gelir. Anlatmanın devamında Bamsı Beyrek Banı Çiçek'in Yalıncık ile evleneceğini öğrenir. Bunun üzerine önce yiğitlerini kurtarır daha sonrada şekil değiştirerek Banı Çiçek'in Yalıncık ile evlenmesine engel olur (Ergin, 2014: 7-10).

Salur Kazan'ın tutsak olup oğlu Uruz 'un çıkardığı epizotta; Trabzon tekfurı Kazan Han'a bir şahin hediye eder ve bu şahinle ava çıkarlar. Av sırasında şahin, bir kaz sürüsünün peşinden giderken birden Toman Kalesine yönelir. Kazan Han da şahinin peşinden gider; dağlar, tepeler aşar ve sonunda gözünü uyku bürür. İleride bir kale görür ve yanındaki beylere orada uyumayı önerir. Casuslardan Kazan Han ve yanındaki beylerin uyuduğunu öğrenen düşmanlar hemen bu kaleye saldırırlar ve yirmi beş yiğidi şehit ederler. Kazan Beyi de tutsak edip Toman Kalesinde bir kuyuya atarlar. Daha sonra oğlu Uruz babasını kurtarır (Ergin, 2014: 20-21).

Her iki epizotta da uyku kahraman için olumsuz bir imaj çizmektedir. Fakat yatılan uykular yeniden doğuş (yenilenme) öncesi gerçekleşen, sembolik bir ölümdür. Eski hayatın unutulmasını, yeni bir hayata başlamayı ifade eder. Anlatmaların ilerleyen safhalarında Bamsı Beyrek'in uykusu yiğitlik yaparak erginlenmesinde Salur Kazan'ın uykusu ise sembolik ölümle babanın ölüp oğlunun yiğitlik yaparak erginlenmesinde inisiyator vazifesi görmüştür.

Kahramanların uyku mekanları kabilelerin ezoterik inisiyasyon mekanlarıyla ilişkili olup görüldüğü üzere kahramanın uykusu gaflet değil uyanışının esas noktasıdır.

Maaday Kara destanında; destan Altay ve Altaylıların tanıtımın olay örgüsü ise kahramanın uykusu ile başlar.

Kahramanın uyku mekânı şöyledir;

Doksan köşeli muhteşem taş çadırın eşiği önünde

Dokuz köşeli gümüş at çakı vardır

Alt ucu Aşağı dünyadadır.

Aybistan ona at bağlar.

Üst ucu Üst dünyadadır

Üç Kurbustan ona at bağlar.

Onun tam ortası

Kara-Kaltar güzel atı

Maaday-Kara bahadırın

At bağladığı yerdir (Bekki, 2007a: 349-354).

Kahraman uyandığında halkın ve hayvanların yurdu terk ettiğini öğrenmiş, düzeni tekrar sağlamak adına yola koyulmuştur. Zira uykusundayken halkın ve hayvanların yurdu terki onun ölümüne işarettir.

Üç kozmik bölge kültürüne sahip olan toplumlarda bu bölgeler arası iletişimi sağlayan eksen ya kozmik ağaç (dünya ağacı) ya kozmik dağ ya da hayat ağacında simgeleştirilmiştir. Bu simgesellik (dünya ağacı) Güney Sibiryada destanlarında ve özellikle Maaday-Kara'da 'at çakı' ya yüklenmiştir (Bekki, 2007: 181).

Görüldüğü üzere Maaday Kara'nın uyku mekânı kozmik evrenin merkezi, yatmış olduğu uyku ise kaosun oluşmasında bir parçalanmanın, kahramanda ise bütünleşmenin sağlandığı bir süreçtir. Yatılan uyku kozmostan kaosa, kahramanın yolculuğu ise kaostan kozmosa geçiş için gerçekleştirilen birer deneyimdir. Maaday Kara'nın yatmış olduğu uyku kaosun oluşmasında bir parçalanmanın, kahramanda ise bütünleşmenin sağlandığı bir süreçtir.

Altay Buuçay Destanı'nda, kahramanın ölümü üzerine onu diriltebilmek için yola çıkan at, önce Yer-Ana gidip yelesini yayıp dua eder, sonra yetmiş kulaç kuyruklu Ceeren Kızıl tilkiye gider. Yer-Ana'nın göndermiş olduğunu söyleyerek ondan yardım ister. Ceeren Kızıl Yer-Ana'nın isteğini reddetmeyeceğini söyleyerek kuyruğuna kıvrılarak uyuklar.

Uyandığında ise gördüğü rüya sayesinde Altay Buuçay'ı diriltecek olan ilacın nerede olduğunu Altay Buuçay'ın atına söyler (Dilek, 2002: 212-214).

Diğer destanlardan farklı olarak burada uykuya yatan destan kahramanı yahut onun olağanüstü yardımcısı değildir. Uykuya yatarak ezoterik bilgilere vakıf olan tilkidir. Tilki yabani bir hayvan olmakla birlikte Tanrı çiftliğine aittir anlatmada tilkinin kutsiyeti bu sebepten ötürüdür. Kendi kuyruğuna kıvrılarak yatması içe dönüşün uykusunun getirisi ise Tanrı ilhamına erişmiş olmasıdır. Kahramanın inisiyasyonu tilkinin uykusu sonucu uyanışı ile dolaylı bir şekilde olmuştur.

Ak Tayçı destanında; Ak Tayçı babasından öğrendiği ezoterik bilgilerle yolculuğunda karşılaştığı engelleri aşarak çevik atın etrafını dolaşamayacağı hışırtılı kara kavak ağacına varır. Ak Tayçı parmağından kan çıkartarak sarı kargısına sürüp kavak ağacının köküne çukur kazarak orada uykuya yatar. Uyanan Ak Tayçı ağaçtan çıktığında Altay'a kar yağmış, kış gelmişti. Bunun üzerine ateş yakıp sarı mızrağını ısıtır, tekrar baktığında ise Altay'ın karının eridiğini, baharın geldiğini görür (Dilek, 2002: 125-127).

Kan ruhun taşıyıcısıdır. Ak Tayçı'nın parmağından kan çıkararak sembolik anlamda güneş ve aya ve onların tezahürü olduğu, Tanrı'ya kendisini kurban ederek kutsalla ilişki kurup yeniden doğmak üzere kutsal kavak ağacında uykuya yattığını görmekteyiz. Bu eylem majik bir deneyimi andırıyor olsa da kahramanın erginlenmesi, ezoterik inisiyasyonu için yapılmış bir ritüeldir. Nitekim kahraman uyandığında hem doğa devinimini tamamlamış hem de anlatmanın devamında Ak Tayçı kendisinin ve ailesinin kim olduğunu öğrenerek, yolculuğuna başka bir kimlikte devam etmek üzere yola koyularak, başlangıç noktasına dönüş yapmış kahramana deviniminde bir süreç yaşatmıştır.

Sonuç

Uygunun dili ve yöntemi rüyanın dili ve yöntemi kadar önemlidir. Uygunun anlatısal formu biçimsel olduğu kadar anlatının kurgulanmasını sağlayan ona dinamizm katan bir süreçtir. Kahramanın yolculuğu kahramanın erginlenmesine nasıl bir etki sağlıyorsa uyku bu yolculukta hem yola çıkma, aşamalara ulaşma, aşamaları aşma hem de bunların sonucunda topluluğa dâhil olma unsuru olarak yer almaktadır. Uyku mekânları ve uykuya götüren psişik süreç gösteriyor ki uyku rüyanın sağlamış olduğu bireyleşme sürecinin değişim olanağını rüyadan önce sağlayarak rüya zamanını hazırlamakta veya erginlenme olanağını sağlamaktadır. Ezoterik inisiyasyon destanlarda uyku imgeleminde varlığını devam ettirmiştir. Kahraman nesnel bilinçlilik halinden uyku ile öznel bilince ulaşarak varoluşsal bir

dönüşüm kazanır, dönüşümün merkezi ise hiyerofanik kozmik bilinçtedir. Kahramanların yattıkları uyku hiyerofanik bilinci tetikleyip içe dönerek sırta erdirmektedir. Destandaki ezoterik bilgi ne olursa olsun kahramanın uyanışını gerektirir bu uyanış ise uykunun denetimi altında inisiyasyonla aktarılmaktadır. Kahraman uykuda iken hakikate uyanır üst şuur baskısı ortadan kalkar, Tanrı ile özdeşleşerek bir varlık açılması kazanır. Çünkü uyku ezoterik bilgi arayışında evrenin kozmik katmanlarında yolculuk imkanı sağlar. Şamanların ölüp dirilme şeklindeki erginlenmeleri, âşıkların uyudukları sırada rüyada bade içmeleri, tasavvuf edebiyatındaki ruhsal uyanış tezahürü yakaza hali benzeri sembolik geçişler uykunun küçük ölüm niteliğine erginlenme noktasında bir anlam yükler. Bu çalışmada uykunun yeniden doğuş üzerindeki rolüyle Türk destanlarında uyku ve uykuyla bağlantılı bir biçimde rüyayı kısa da olsa ele almaya çalıştık. Türk destanlarından birkaç örnekle uykunun ve rüyanın erginlenme süreçlerindeki rolünü açıklamaya çalıştık. Sonuç olarak uykunun Türk destanlarında ve Türk destan kahramanlarının erginlenmesindeki inisiyator işlevini açıklamaya çabaladık.

Kaynakça

- Akalın,Ş.H. ve diğ. (2011). Türkçe Sözlük.Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Bayat, F. (2007). Türk Mitolojik Sistemi Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi 1. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bekki,S. (2007a). Maaday Kara Destanı. Elazığ: Manas .
- Bekki, S. (2007b). "Merkez Simgeciliği ve At Çakı." Folklor/Edebiyat, 35: 181-184
- Candan, E. (2008). Türklerin Kültür Kökenleri. İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları.
- Çağrıncı, M. (2012). Uyku. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Cilt 42). içinde İstanbul: TDV Yayınları. 244-246
- Çakmak, A. A. (2006). Mahmut Erol Kılıç ile Söyleşi. Cogito(46), 103-126
- Çelebi, İ. (2008). Rüya. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Cilt 35, s. 306). içinde İstanbul: TDV.
- Dilek, İ. (2002). Altay Destanları. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Doğan, D. (2011). Doğan Büyük Türkçe Sözlük .Ankara: Yazar Yayınları .
- Ekici, M. (2004). Türk Dünyasında Köroğlu. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin,M. (2014). Dede Korkut Kitabı 1. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- İlhan, M.E. (2017). "Sözden Yazıya, Yinelemeden Hatırlamaya, Ritüelden Estetiğe Devam Eden Anlatı",Journal of History Culture and Art Research, 6/2, 385-394. Ozan, M. (2011). Geçiş Ritüelleri ve Halk Masalları. Milli Folklor,(91)
- Ögel, B. (2014). Türk Mitolojisi (Cilt 2). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yoldaşoğlu, F. (2000). Alpamış Destanı. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.